

Dr Majka Łojko

THE PROBLEM OF DEPENDENCE ON SOCIAL WELFARE BENEFITS IN THE EXPERIENCE OF SOCIAL WORKERS

Problem uzależnienia od świadczeń pomocy społecznej w doświadczeniach pracowników socjalnych

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4801-8069> E-mail: majka.lojko@wp.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.35.17>

Wstęp

Tematyka uzależnienia od korzystania ze świadczeń z pomocy społecznej zajmuje niewielkie miejsce w dotychczas prowadzonych badaniach empirycznych. Brakuje też jednoznacznych i bezpośrednich dowodów na istnienie tego zjawiska, które można łączyć z pokoleniowym „dziedziczeniem” pobierania świadczeń socjalnych z obszaru pomocy społecznej¹. Powodem tego są powstające i pogłębiające się kwestie społeczne, które powodują marginalizację i wykluczenie określonych kategorii jednostek i grup społecznych, których konsekwencjami jest nie tylko ich ograniczone uczestnictwo w określonym porządku społecznym, ale też brak dostępu do jego podstawowych instytucji takich jak rynek pracy, rynek konsumpcji, system instytucji wymiaru sprawiedliwości, system edukacyjny czy też system gwarancji socjalnych. W wielu przypadkach niski status społeczny przekazywany jest z pokolenia na pokolenie, co może prowadzić do marginalizacji i wykluczenia społecznego oraz powstania uzależnienia od świadczeń z pomocy społecznej².

Inspiracją dla prezentowanych w niniejszym artykule analiz były badania empiryczne przeprowadzone wśród pracowników Ośrodków Pomocy Społecznej w wybranych województwach Polski (warmińsko-mazurskim, podlaskim i lubelskim). Teren badań został wybrany celowo - przeprowadzone je bowiem w regionach o najwyższym wskaźniku bezrobocia i ubóstwa oraz najwyższej liczbie świadczeniobiorców systemu pomocy społecznej. Badania zrealizowano na próbie 15 pracowników Ośrodków Pomocy społecznej zlokalizowanych w poszczególnych województwach. Celem artykułu jest zaprezentowanie problematyki uzależnienia klientów ośrodków pomocy społecznej od korzystania ze świadczeń na podstawie doświadczeń zawodowych badanych pracowników socjalnych.

1. Pomoc społeczna w przeciwdziałaniu marginalizacji i wykluczeniu

Pomoc społeczna jako instytucja polityki społeczne nieustannie zadaje sobie pytanie, jakie problemy i kwestie powinny aktualnie być przedmiotem jej uwagi. W kręgu jej zainteresowań niezmiennie od lat znajdują się problemy społeczne, takie jak: marginalizacja i wykluczenie, których konsekwencjami są m in.: ubóstwo, bezrobocie, alkoholizm, wielodzietność, inwalidztwo, dezorganizacja rodzin czy też problem ludzi starszych.

Praktyka pomocy społecznej analizując rzeczywistość społeczną, wyjaśnia fakty i zjawiska świadczące o rozwarstwieniu socjalnym, kulturalnym i edukacyjnym środowiska życia człowieka, demaskuje zjawisko biedy, bezrobocia, uzależnień, bada bariery w dostępie do różnych dóbr czy usług. Odsłania także nieprawość warunków spychających jednostki oraz całe grupy na margines życia społecznego, pozbawiając je środków do życia i możliwości pokonania sytuacji trudnych. Z jednej strony koncentruje się na zagrożeniach społecznych, z

---

¹ K. Nowakowska, *Pomoc społeczna w Polsce uzależnia*, <https://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/922015,pomoc-spoeczna-500-zl-na-dziecko.html> (data dostępu: 15.11.2023)

² Uchwała nr XXXVII/340/04 Rady Miasta Krakowa z dnia 4 lutego 2004 r, s. 6.

drugiej zaś odkrywa i pokazuje sposoby pokonywania owych zagrożeń, wspomaga i kształtuje kompetencje i umiejętności człowieka w radzenia sobie w życiu.

Według Tadeusza Kowalaka, *marginalizacja dotyczy osób, grup lub wspólnot, które z powodu działania różnych czynników psychologicznych, kulturalnych, społecznych czy ekonomicznych spotykają się z jawnym uprzedzeniem ze strony pozostałej społeczności lub znajdują się w niekorzystnych, niepożądanych warunkach, co zmniejsza możliwość zadowalającego i efektywnego funkcjonowania w sferze socjalnej, psychologicznej lub ekonomicznej*³.

Udzielana pomoc następuje w sytuacjach, kiedy ludzie dotknięci przez los nie potrafią lub nie mają siły na samodzielne przezwyciężanie napotykanego trudności i świadczona jest w różnych formach m. in. finansowej, rzeczowej, instytucjonalnej, opiekuńczej, udzielaniu porad czy motywowaniu. Należy jednak podkreślić, że celem udzielanej pomocy jest wzmacnianie i usuwanie przeszkód, co nie znaczy, że podopieczny ma być osobą bierną, za którą wszystko będzie wykonane. Działalność instytucji pomocy społecznej zmierza przede wszystkim do maksymalnego usamodzielnienia się podopiecznego poprzez aktywizację społeczną i zawodową, mobilizację sił ludzkich tkwiących w środowisku oraz ujawnianie, pobudzanie i utrwalanie owych sił.

Istotą działań pomocy społecznej jest umożliwienie rodzinom bądź osobom w rodzinie przezwyciężenie trudnego położenia życiowego, którego nie mogą pokonać przy wykorzystaniu własnych uprawnień, zasobów i możliwości⁴. Stąd też wszystkie działania tej instytucji wspierają rodziny bądź osoby w wysiłkach, które zmierzają do zaspokojenia niezbędnych potrzeb, umożliwiając im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka⁵.

W kontekście powyższego ujęcia, pomoc społeczna winna koncentrować się na trzech płaszczyznach:

1. Wzmacniania samodzielności jednostek i grup, aktywizacji i wspierania ich.
2. Angażowania jednostek i grup do współdziałania w rozwiązywaniu problemów.
3. Tworzeniu warunków, które sprzyjają realizacji zadań podstawowych.

Z tego też względu, pomoc społeczna, to działania ukierunkowane na „dopomaganie w rozwoju”, przy świadomym współuczestnictwie i współpracy osób korzystających z pomocy, których nie zwalnia się z odpowiedzialności za swój los⁶.

Jako zorganizowany system instytucji społecznych i świadczeń jej zadaniem jest pomóc grupom i jednostkom w osiągnięciu zadowalającego stanu zdrowia, poziomu życia, stosunków społecznych i osobistych, co pozwoli w pełni rozwinąć im potencjał oraz będzie pozytywnie wpływać na pomyślność, pozostając w harmonii z potrzebami ich otoczenia i rodzin. W szerszym ujęciu pomoc społeczna obejmuje dobrostan i interesy dużej liczby osób, uwzględniając ich potrzeby psychiczne, cielesne, duchowe, emocjonalne i ekonomiczne⁷.

Z drugiej strony, co należy mocno podkreślić, po pomoc społeczną można sięgnąć wtedy, kiedy wykorzystane zostały inne uprawnienia wynikające ze społecznego zabezpieczenia np. zasiłki dla bezrobotnych czy zasiłki chorobowe. Jeżeli trudna sytuacja utrzymuje się przez dłuższy czas, możliwe staje się korzystanie z pomocy społecznej. Instytucja ta pełni rolę naprawczą, kompensującą lub asekuracyjną. Warunkiem zasadniczym uzyskania takiej pomocy jest wcześniejsze wykorzystanie własnych możliwości i środków,

---

³ T. Kowalak, *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 1998, s. 16.

⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, art. 2 (Dz. U. 2023 poz. 901.)

⁵ P. Błędowski, P. Kubicki, *Pomoc społeczna – główna instytucja socjalna na szczeblu lokalnym*, Polityka społeczna, 2009, nr 11-12, s. 40.

⁶ A. Kłos, *Praca socjalna z osobami w kryzysie po utracie zatrudnienia*, Problemy Społeczne, 2011, nr 3, s. 38, 44.

⁷ S. Krenz, *Pomoc społeczna jako instytucja – przegląd koncepcji*. Praca socjalna, 2006, nr 2, s. 54.

zarówno materialnych, właściwości psychofizycznych, jak i posiadanych kwalifikacji zawodowych⁸.

Joanna Staręga-Piasek podkreśla, że wsparcie pomocy społecznej powinno być realizowane na takim poziomie, by od początku angażowało do podjęcia działań beneficjenta. W innym przypadku pozostawanie on długotrwałym klientem systemu pomocy społecznej, co może stać się źródłem jego uzależnienia od tej instytucji⁹. Zgodnie z wyrokiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego: *celem pomocy społecznej nie jest wyręczenie strony w zaspakajaniu wszelkich potrzeb życiowych, lecz jedynie wspieranie osób i rodzin w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwienia im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka. Celem pomocy społecznej nie może się zatem stać zapewnienie klientom stałego źródła dochodów*¹⁰.

W pomocy społecznej coraz większą wagę przypisuje się aktywnym środkom przeciwdziałania marginalizacji czy wykluczenia, zwracając szczególnie uwagę na to, aby pomoc udzielana w miarę możliwości prowadziła do ich inkluzji społecznej i zawodowej. Chociaż nie da się zupełnie zrezygnować z pasywnych środków pomocy – bowiem trudno pozbawić beneficjentów uzyskania wsparcia finansowego w sytuacji dla nich trudnych (np. utraty pracy, a tym samym źródła dochodu), ale chodzi o to, by podstawą dobrobytu ludzi była przede wszystkim ich własna praca i ich zaradność, a tym samym, aby ograniczać ich uzależnienie od państwowej pomocy. Powodzenie i efektywna, mądra i roztropna pomoc społeczna zależy w głównej mierze od umiejętności połączenia działań aktywizujących z działaniami pomocowymi i wspierającymi¹¹.

2. Metodyka badań

Badania empiryczne przeprowadzone zostały z pracownikami Ośrodków Pomocy Społecznej w wybranych województwach Polski (warmińsko-mazurskim, podlaskim i lubelskim). Teren badań został wybrany celowo - przeprowadzone je w regionach o najwyższym wskaźniku bezrobocia i ubóstwa oraz najwyższej liczbie świadczeniobiorców systemu pomocy społecznej. Celem badań było poznanie problematyki uzależnienia od pomocy społecznej klientów tej instytucji na podstawie doświadczeń zawodowych pracowników socjalnych. W związku z tak sformułowanym celem badań, wybrano metodę badań jakościowych - zbiorowe studium przypadku, które zdaniem Henryka Mizerka, metoda ta jest rodzajem postępowania badawczego, którego cechą fakt kierowania uwagi badacza na to, co w badanym przypadku jest szczególne, wyjątkowe i niepowtarzalne. Prowadząc badania, zwraca się uwagę nie tylko na to, co łączy dany przypadek z innymi. Ważniejszy jest tu opis i wyjaśnieniu tego, co jest dla badanego przypadku specyficzne¹².

Na potrzeby badań przeprowadzono 15 wywiadów indywidualnych skoncentrowanych na problemie¹³ z pracownikami socjalni, według opracowanych dyspozycji, w których wybrane obszary problemowe ukierunkowywały tok badań¹⁴. Za kryterium prowadzenia

---

⁹ J. Staręga-Piasek, *Pomoc społeczna. Próba oceny funkcjonowania pomocy społecznej w zwalczaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego* [w:] *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania, metody, wyniki*, red. S. Golinowska, E. Tarkowska, I. Topińska. IPiSS, Warszawa 2005, s. 317–321.

¹⁰ *Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 6 czerwca 2019 r., sygn. II SA/Bk 209/09.*

¹¹ K. Faliszek, *Bezrobocie jako problem społeczny*, [w:] S. Pawlas-Czyż (red.), *Praca socjalna wobec współczesnych problemów społecznych*, Wyd. Edukacyjne "Akapit", Toruń 2007, s. 147-148.

¹² H. Mizerek, *Studium przypadku w badaniach nad edukacją. Istota i paleta zastosowań*. Przegląd Pedagogiczny, 2017, nr 1, s. 13.

¹³ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*. WAiP, Warszawa 2008, s. 150.

¹⁴ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2001, s. 92.

wywiadu uznano potrzebę uzyskania danych odnoszących się do zjawiska uzależnienia od świadczeń pomocy społecznej klientów tejże instytucji, poprzez ustalenia przyczyn i czynników uzależnienia pomocowego na podstawie doświadczeń pracowników socjalnych. Wywiady zostały przeprowadzone w okresie od 01.08. do 30.09.2023 roku. Z każdym z pracowników przeprowadzono indywidualne spotkanie. Czas trwania wywiadu wynosił około 1,5 do 2 godzin. Wszystkie cytaty z wywiadów zostały przytoczone w oryginalnej formie stylistycznej i gramatycznej.

Przyjęto warstwowy dobór jednostek ze względu na zmienne znajdujące się w każdej z tych jednostek. Tekst surowy poddano skróceniu a dane zweryfikowano przy użyciu metody indukcji analitycznej, skupiającej się na konfrontowaniu wybranego twierdzenia hipotetycznego z każdym elementem zauważonym na badanym terenie (Rubacha, 2016). W analizie badań zastosowano następujące kodowanie: nr rozmówcy/płeć/inicjał imienia.

3. Charakterystyka badanych

Pracownikami socjalnymi biorącymi udział w badaniach były zarówno kobiety (12 osób), jak i mężczyźni (3 osoby). Wszyscy badani pracownicy ukończyli studia wyższe na kierunku praca socjalna i uważają, że wykonywany zawód jest ich świadomym wyborem. Uważają się za dobrze przygotowanych do pełnienia zadań związanych z realizowaną profesją, dobrze znają teren środowiska działania socjalnego jak również występujące w tych środowiskach (rodzinach) problemy.

Z drugiej strony, przyznają, że realizacja codziennej pracy jest zadaniem obarczone wieloma trudnościami. Z ich wypowiedzi wynika, że często doświadczają różnorodnych dylematów związanych z bezpośrednią obsługą klientów, reagowaniem na ich zachowania, czy też problemem rozdziwisku pomiędzy wartościami osobistymi a zawodowymi, związanymi głównie z jednej strony z brakiem chęci do współpracy ze strony podopiecznych, a z drugiej wysokimi wymaganiami stawianymi wobec zawodu. Jedna z badanych podkreśla, że pracownik socjalny często w codziennej pracy staje przed dylematem *komu dać więcej a komu dać mniej - a może wszystkim po równo oraz jak rozdzielać środki pozostające w dyspozycji pomocy społecznej, aby wystarczyły dla wszystkich potrzebującym (1/K/M)*. Według pracowników socjalnych większość podopiecznych osobiście zgłasza się z pomocy do Ośrodka Pomocy Społecznej, a głównymi powodami korzystania z usług pomocy społecznej są niezmiennie od lat: niski dochód, bezrobocie, niepełnosprawność oraz niewydolność opiekuńczo-wychowawcza.

4. Zjawisko uzależnienia od świadczeń pomocy społecznej w doświadczeniach pracowników socjalnych

a. Przyczyny uzależnienia od systemu pomocowego

Problematyka uzależnienia od świadczeń systemu pomocy społecznej jak dotąd jest słabo rozpoznawalna – niemniej jednak w środowiskach pomocy społecznej często zauważalna. Część osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej, jest beneficjentami pomocy przez kilka a nawet kilkanaście lat. Na pytanie *Co Pana (i) zdaniem może prowadzić do nadmiernego uzależnienia się podopiecznych od korzystania z systemu pomocy społecznej?* badani pracownicy socjalni stwierdzają, że do powstania uzależnienia od pomocy społecznej w istotny sposób przyczynia się sam system pomocy społecznej, który ułatwia przyzwyczajenia podopiecznych do otrzymywanej pomocy. Ich zdaniem, *część podopiecznych nie podejmuje samodzielnie prób poprawy własnej sytuacji (pomimo zdawania sobie sprawy z nieprawidłowości tego zachowania), co powoduje pogłębienie się bezradności oraz rodzi poczucie braku wiary we własne siły i umiejętności. Osoba ta przestaje wierzyć w to, że ma jakikolwiek wpływ na bieg swego życia. Zaniedbywanie poszukiwania innych źródeł*

dochodu przyczynia się do nasilania postawy roszczeniowej wobec instytucji pomocy społecznej (4/K/J).

Z wypowiedzi respondentów wynika, że niektórzy klienci posiadają osobowość skłoną do podejmowania zachowań, które jednoznacznie wskazują oraz świadczą o ucieczce w różnego rodzaju uzależnienia. U takiego klienta występuje także tendencja do koncentrowania się tylko na własnej osobie, brak celu życia oraz działania, ciągle przeżywanie winy oraz obwinianie innych za swoje niepowodzenia w życiu. Takie zachowania, w opinii badanych prowadzą do ciągłego korzystania z systemu pomocy społecznej (11/M/A). Część podopiecznych na przestrzeni czasu bycia klientem pomocy społecznej mocno przywiązała się do sytuacji i co ważne w ich (klientów) przekonaniu, aby otrzymać pomoc finansową wystarczy jedynie spełniać odpowiednie kryteria obowiązują ustawie o pomocy społecznej. Zdarza się również, iż z pomocy korzysta kilka pokoleń tej samej rodziny (8/K/P), co przyczynia się do powstania uzależnienia od pomocy społecznej. Rodziny, które systematycznie doświadczają deprywacji potrzeb przekazują w procesie socjalizacji swym dzieciom niewłaściwe wzorce postępowania oraz zachowania, które kształtują u nich niewłaściwy system wartości. W takich rodzinach dzieci na co dzień doświadczają deprywacji zarówno w sferze intelektualnej, emocjonalnej, jak i w sferze ekonomicznej i społecznej. Przez to też mają ograniczone szanse edukacyjne, ponieważ mają ograniczony dostęp do źródeł wiedzy przez to osiągają niski poziom wykształcenia co w przyszłości prowadzi do dyskryminacji w różnych przestrzeniach życia (6/K/W).

Zdaniem badanych, aktualne realia i możliwości pracy socjalnej nie jest w stanie spełnić wszystkich zgłaszanych oczekiwań ze strony beneficjentów. Podopieczni liczą przede wszystkim na wsparcie finansowe z natychmiastowym skutkiem wypłaty świadczenia. Często wywierają zbyt wielką presję na pracowniku socjalnym, chcąc w ten sposób uzyskać pożądaną formę pomocy, zaś odmowa udzielenia pomocy finansowej podopiecznemu kończy się na tym, że odwołuje się on do wyższych instancji. W mentalności niektórych klientów pomocy społecznej pracownik socjalny widziany jest jedynie jako dawca środków pieniężnych (9/K/G).

Pracownicy socjalni uważają, że system pomocy społecznej w Polsce tylko częściowo aktywizuje podopiecznych do podejmowania samodzielnych działań mających na celu przezwycięzenie ich trudnej sytuacji życiowej, w jakiej się obecnie znaleźli. Badani twierdzą, iż działalność Ośrodków Pomocy Społecznej nie zawsze jest w stanie zachęcić czy zaangażować podopiecznych do podejmowania samodzielnych inicjatyw, co dodatkowo przyczynia się do kreowania i utrwalania postaw roszczeniowych i pasywnych.

Przeprowadzone analizy wypowiedzi badanych zwracają uwagę na zauważalny przez nich fakt istnienia zjawiska, jakim jest uzależnienie części klientów od świadczeń pomocy społecznej – zwłaszcza w sytuacji długotrwałego przyzwyczajenia do korzystania z pomocy społecznej i przystosowanie do zaistniałej sytuacji. W miarę upływu czasu zdarzają się sytuacje w pracy zawodowej badanych, gdy podopieczni zaczynają otrzymywane świadczenia traktować jako stały i należny im dochód (4/K/J).

Mechanizm pułapki pomocowej może być kluczową przyczyną uzależnienia od świadczeń pomocy społecznej. Wynika on z pasywno-rozsczeniowego podejścia do samej instytucji pomocy. Przykładem są np. osoby bezrobotne, które rejestrują się w urzędach pracy, dzięki czemu mogą liczyć na ubezpieczenie zdrowotne, dodatkowo pobierają zasiłek w instytucji pomocowej (Urząd Pracy, MOPR, OPS itp.), niejednokrotnie nie podejmując aktywności zawodowej, ani też działalności zmierzającej do inkluzji społecznej. Świadczenia pieniężne z czasem traktują jako swoistą pensję. W miarę upływu czasu pozostając pod kuratelą pomocy przyzwyczajają się do niej, jednocześnie tracą umiejętności pozwalające poruszać się im po rynku pracy, a także zmniejszają się szanse awansu społecznego i

zawodowego. Pomoc dezaktywuje te osoby i sprowadza ich myślenie do prostej kalkulacji *nie ma sensu podejmować pracy, skoro mogą otrzymać pieniądze bez wysiłku*¹⁵.

Pomimo, że pracownicy socjalni nieustannie starają się mobilizować swoich klientów do współdziałania w zakresie rozwiązywania ich problemów, którego celem jest przywrócić siłę oraz kontrolę nad własnym życiem, udzielają profesjonalnych porad w sytuacji, gdy występują jakieś nieprzewidywalne trudności, nie zawsze udaje im się wzmocnić i do zmotywować do samodzielnych działań na rzecz przezwyciężania ich trudnej sytuacji. To zadanie, które w ocenie respondentów nie należy do zadań łatwych, bowiem obcowanie na co dzień z ludzką biedą, krzywdą, bezradnością, a czasami z własną niemocą powodują sytuacje trudne. Także branie na siebie zbyt dużej odpowiedzialności za sytuację klientów – tym większej, im większa bezradność klienta. To cena, jaką pracownicy socjalni czasami płacą za wybór wykonywanego zawodu¹⁶.

Badani pracownicy przyznają, że pomocne w aktywizowaniu i usamodzielnianiu stało się Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 1997 r. wprowadzające nowy sposób przeprowadzania wywiadu środowiskowego. W części VII kwestionariusza zaleca się powszechne stosowanie uzgodnień między pracownikiem socjalnym a klientem. Ta formalna możliwość dotycząca współpracy i wzajemnych zobowiązań ma na celu lepsze wykorzystanie metod i środków pomocowych, zwłaszcza w tych środowiskach, które długoterminowo są uzależnione od instytucji pomocy społecznej¹⁷.

b/. Czynniki sprzyjające długotrwałemu korzystaniu z pomocy społecznej

Pracownicy ośrodków pomocy społecznej zauważają także zjawisko tzw. „dziedziczenia” ubóstwa, które prowadzi do marginalizacji niektórych grup społecznych, co w efekcie jest czynnikiem tworzenia „gett ubóstwa” oraz generowanie postaw pasywnych wobec instytucji pomocowych¹⁸. Według respondentów, skalę tego zjawiska można oszacować na ok. 15% klientów pomocy społecznej jest naznaczonych piętnem marginalizacji społecznej poprzez „dziedziczenie” ubóstwa. Jak zauważa jeden z pracowników, *schemat jest zwykle powielany: ojciec lub matka traci pracę (nowej nie może znaleźć, bo nie oplaca się pracować za kilkaset złotych). Mają na utrzymaniu kilkoro dzieci, które „dziedziczą bezrobocie”, bo nie wiedzą, co to ambicja i nadzieja na lepsze jutro... (15/M/H)*

Z kolei inny tłumaczy, że *...trzeba zrozumieć tych ludzi. Mają przecież różne życiorysy. Kiedyś nie wyróżniali się, nawet, jeśli mieli mało to im wystarczało, ale w wyniku trudnej sytuacji długotrwałego niedostatku materialnego, trudnej sytuacji zawodowej zostali zepchnięci na margines życia społecznego. Część z nich pogodziła się z fatalną sytuacją, a zasiłki z pomocy społecznej stały się dla nich sposobem na życie, tworzy się zakłęty krąg. Trafiają do nas osoby wywodzące się z tych samych rodzin i korzystają ze świadczeń z pomocy społecznej” (2/K/S)* Długotrwałe pozostawanie w sferze niedostatku, bez pracy zmniejsza aktywność poszukiwania pracy zawodowej i jest czynnikiem powodującym wytwarzanie się symptomu tzw. wyuczonej bezradności, który można zdefiniować jako zewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli nad wzmocnieniami. Jest to przekonanie, że bez względu na to, co się robi i czy w ogóle podejmuje jakąkolwiek aktywność i tak nie ma

---

¹⁵ J. K. Kowalski, *Szara strefa wytwarza ponad 13 proc. polskiego PKB*, Dziennik Gazeta Prawna, 13 VIII 2011.

¹⁶ K. Lisowska, M. Łojko, *Praca zawodowa a życie osobiste pracownika socjalnego w czasach pandemii*. Praca Socjalna, 2021, nr 3 (36), s. 62.

¹⁷ E. Kantowicz, *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Wyd. UWM, Olsztyn 2001, s. 155.

¹⁸ K. W. Frieske (red), *Marginalność i procesy marginalizacji*, Opracowania PBZ, IPiSS, z. 13, Warszawa 1999, s.23.

większego wpływu na sytuację życiową. Jest to życie w poczuciu doświadczanej krzywdy i niesprawiedliwości. Przy czym osoby takie nie robią nic, by zmienić swoją obecną sytuację¹⁹.

Pomoc społeczna jest jedną z najważniejszych instytucją polityki społecznej i powinna umożliwiać przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych wszystkim tym, którzy nie są w stanie sami ich pokonać wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Jej celem jest wspieranie wysiłków klientów, zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwiających im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. W związku z tym, zadaniem pomocy społecznej jest zapobieganie trudnym sytuacjom życiowym przez podejmowanie wielokierunkowych działań na rzecz osób i rodzin oraz ich integrację ze środowiskiem²⁰. Koncentruje się też na realizacji działań o charakterze aktywizujących i reintegracyjnych, których celem jest odzyskanie lub wzmocnienie zdolności beneficjentów do samodzielnej i jak najpełniejszej aktywności w życiu społecznym²¹. Z jednej strony do pomocy społecznej zobligowana jest udzielania pomocy osobom i rodzinom, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Z drugiej zaś strony, istota działań pomocowych sprowadza się do zakazu wyręczania jednostki z zadań, które może ona zrealizować samodzielnie, pomoc społeczna zaś powinna zostać udzielona dopiero wtedy, gdy jednostka w sytuacji kryzysowej przestaje być samowystarczalna²².

Badani są zgodni, co do realizowanych przez nich celów i zadań wynikających z zapisów ustawowych. Z drugiej strony, wśród czynników sprzyjających nadmiernemu przyzwyczajaniu się do świadczeń z pomocy społecznej wskazują: długotrwałe pozostawanie bez pracy, pogłębiające się zjawisko alienacji społecznej, niska aktywność zawodowa i brak środków finansowych na zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych. Wśród barier utrudniających podejmowanie własnej aktywności na rzecz wyjścia poza system pomocy, pracownicy socjalni wymieniają również niezaradność życiową swoich klientów, która prowadzi do bierności i wycofania z życia zawodowego czy społecznego, często towarzyszą temu konflikty rodzinne.

Przedstawiciele ośrodków pomocy społecznej są zdania, iż najskuteczniejszą formą aktywizowania i pobudzania aktywności świadczeniobiorców OPS jest ograniczenie bądź odmowa przyznania świadczeń socjalnych. Opinia powyższa wydaje się jednak mocno ryzykowna, zważywszy na fakt, że czasami odmowa świadczeń socjalnych jest równoznaczna ze zgodą na skrajną nędzę, nierzadko głód lub podjęcie działań natury kryminogennej.

Pracownicy socjalni podkreślają, że na podstawie zapisów ustawy o pomocy społecznej, mają możliwość świadczenia ograniczania do niezbędnego minimum lub odmowy ich przyznania w razie stwierdzenia marnotrawstwa przyznanych świadczeń, ich celowego niszczenia bądź też marnotrawstwa własnych zasobów materialnych. Także brak współdziałania osoby lub rodziny z pracownikiem socjalnym w rozwiązywaniu trudnej sytuacji, a także nieuzasadniona odmowa podjęcia pracy przez osobę bezrobotną, mogą być podstawą do odmowy przyznania lub wstrzymania świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej. Odmowa przyznania świadczenia może nastąpić wskutek stwierdzenia przez pracownika socjalnego rażącej dysproporcji między udokumentowaną wysokością dochodu a rzeczywistą sytuacją majątkową. W każdym z tych przypadków decyzja o przyznaniu lub odmowie przyznania świadczenia wymaga przeprowadzenia wywiadu środowiskowego²³.

---

¹⁹ J. Moczydłowska, *Wyuczona bezradność – psychologiczna bariera w ograniczaniu nierówności społecznych*. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 2005, z. nr 6, s. 419, 424.

²⁰ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2023 poz. 901).

²¹ M. Bozacka, *Transformacja systemu pomocy społecznej w Polsce po 1989 roku –wybrane zagadnienia*, *Polityka i Społeczeństwo*, 2022, nr 4 (20), s. 20.

²² M. Łojko, *Pomoc społeczna jako instytucja polityki społecznej. Analiza prawno-organizacyjna*, *Gubernaculum et Administratio*, 2022, nr 1 (25), s.129.

²³ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2023 poz. 901).

Zakończenie

Celem zaprezentowanych badań było zjawisko uzależnienia podopiecznych od pomocy społecznej w doświadczeniach pracowników socjalnych Ośrodków Pomocy Społecznej. Przeprowadzone wywiady pokazują, że uzależnienie to przejawia się głównie w tym, że korzystają oni praktycznie z wszystkich dostępnych ich form pomocy, wykazując przy tym niewielką własną inicjatywę w rozwiązywaniu osobistych problemów. Powodem uzależnienia od pomocy społecznej jest najczęściej ubóstwo, bezrobocie, marginalizacja społeczna oraz niskie wykształcenie, czego konsekwencją jest to, że człowiek nie radzi sobie z problemami samodzielnie. Z wypowiedzi badanych pracowników socjalnych wynika, że w wielu przypadkach mają oni do czynienia z pułapką tzw. trzymania się własnej grupy społecznej, która w przypadku uzależnionych od świadczeń beneficjentów staje się grupą odniesienia, ponieważ każda inna jest dla nich nieosiągalna.

Wyniki badań skłaniają do refleksji nad rolą i funkcją przyznawanych świadczeń z pomocy społecznej, jak również ewentualnych skutków w postaci osłabienia i eliminacji motywacji do aktywnego poszukiwania pracy. Zmuszają do zweryfikowania dotychczasowych sposobów redystrybucji świadczeń finansowych i wypracowania nowych, aktywizujących i przynoszących pożądane efekty w postaci wzmocnienia tzw. *aktywności na rzecz samodzielności*.

Przeprowadzone analizy wykazały, że zjawisko uzależnienia od świadczeń pomocy społecznej jest dla badanych ważnym wyzwaniem zawodowym. Uzależnienie to, przejawia się głównie w tym, iż część podopiecznych nie podejmuje samodzielności (lub nikłą) w pokonywaniu własnych problemów, wykazując niejednokrotnie postawę roszczeniową w stosunku do pracownika socjalnego, jak i do systemu pomocy społecznej.

Aby skutecznie walczyć ze zjawiskiem uzależnienia od pomocy społecznej, praca socjalna powinna skupiać się przede wszystkim na wykształcaniu u podopiecznego jego samodzielności życiowej oraz odpowiedzialności za swoje życie. Pomoc powinna być oparta na zawartym kontrakcie socjalnym pomiędzy pracownikiem socjalnym a podopiecznym. Wszelkie wskazówki, dążenia oraz systematyczna praca ma na celu aktywizować jednostkę do działania i do wprowadzania zmian w życiu. W tym miejscu pracownik socjalny powinien wykorzystywać mocne strony swego podopiecznego, aby móc obudzić w nim drzemiące siły do działania. Ważne jest także nauczanie klienta kreatywnego rozwiązywania problemów życiowych oraz wskazania sposobów radzenia sobie ze stresem.

W przeciwdziałaniu z temu uzależnieniem niezbędne jest stosowanie działań o charakterze profilaktycznym. Wprowadzenie wszechstronnej profilaktyki w pomocy społecznej przyczyniłoby się do zmniejszenia problemów klientów pomocy społecznej oraz wykluczyłaby niekorzystne zjawiska takie jak: ubóstwo, dziedziczenie biedy, zjawisko wykluczenia społecznego, bezrobocie. Efektywne rozwiązywanie syndromu uzależnienia od pomocy społecznej powinno podążać w kierunku wykształcenia u podopiecznego jego samodzielności życiowej oraz kreatywnego rozwiązywania problemu.

Bibliografia:

1. Błędowski P., Kubicki P., *Pomoc społeczna – główna instytucja socjalna na szczeblu lokalnym*, „Polityka społeczna” 2009, nr 11-12, s. 40-44.
2. Bozacka M., *Transformacja systemu pomocy społecznej w Polsce po 1989 roku - wybrane zagadnienia*, „Polityka i Społeczeństwo” 2022, nr 4 (20), ss. 19-38). DOI: 10.15584/polispol.2022.4.2
3. Faliszek K., *Bezrobocie jako problem społeczny*, [w:] S. Pawlas-Czyż (red.), *Praca socjalna wobec współczesnych problemów społecznych*, Wyd. Edukacyjne "Akapit", Toruń 2007, s. 151-172.

4. Frieske K.W. (red), *Marginalność i procesy marginalizacji*, Opracowania PBZ, IPiSS, z. 13, Warszawa 1999.
5. Kantowicz E., *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, UWM, Olsztyn 2001.
6. Kłós A., *Praca socjalna z osobami w kryzysie po utracie zatrudnienia*, „Problemy Społeczne” 2011, nr 3, s. 37-49
7. Kowalak T. *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 1998.
8. Kowalski J. K., *Szara strefa wytwarza ponad 13 proc. polskiego PKB*, Dziennik Gazeta Prawna, 13 VIII 2011.
9. Krenz S., *Pomoc społeczna jako instytucja – przegląd koncepcji*, „Praca socjalna” 2006, nr 2, s. 48-66.
10. Lisowska K., Łojko M., *Praca zawodowa a życie osobiste pracownika socjalnego w czasach pandemii*. Praca Socjalna nr 3 (36), 2021, ss. 55-68, DOI: 10.5604/01.3001.0015.0733
11. Łojko M., *Pomoc społeczna jako instytucja polityki społecznej. Analiza prawno-organizacyjna*. Gubernaculum et Administratio, 2022, nr 1 (25), ss. 125-142, DOI: 10.16926/gea.2022.01.08
12. Moczydłowska J., *Wyuczona bezradność – psychologiczna bariera w ograniczaniu nierówności społecznych* Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 2005, z. nr 6 s. 419, ss. 419-426.
13. Mizerek H., *Studium przypadku w badaniach nad edukacją. Istota i paleta zastosowań*. „Przegląd Pedagogiczny” 2017, nr 1, s. 9-22.
14. Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
15. Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, WAiP, Warszawa 2008.
16. Staręga-Piasek J., *Pomoc społeczna. Próba oceny funkcjonowania pomocy społecznej w zwalczaniu ubóstwa i wykluczenia społecznego*, [w:] Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania, metody, wyniki, S. Golinowska, E. Tarkowska, I. Topińska (red.), IPiSS, Warszawa 2005, s. 316-324.

Akty prawne

1. Uchwała nr XXXVII/340/04 Rady Miasta Krakowa z dnia 4 lutego 2004 r.
2. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2023 poz. 901).
3. *Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 6 czerwca 2019 r., sygn. II SA/Bk 209/09.*

Netografia

1. Nowakowska K., *Pomoc społeczna w Polsce uzależnia*, <https://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/922015,pomoc-spoeczna-500-zl-na-dziecko.html> (15.11.2023)

majka.lojko@uwm.edu.pl